فیلمشناخت ایران (فیلم‌شناسی سینمای ایران ۱۳۵۷ـ۱۳۵۲)
عباس بهارلو (غلام حیدری)
دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۰

از نیمه‌ی دهه چهل در سینمای ایران با تولید انبوه فیلم روبه‌رو هستیم، و همین امر برخی از منتقدان سینمای ایران را به اتخاذ نوعی روش اتحاد و مبارزه با سینمای ایران واداشته است؛ یعنی طرد فیلم‌هایی که بر مدار مرسوم و فرسوده‌ی فیلم فارسی جریان دارد و تقویت فیلم‌سازان جوانی که راه‌های نیازموده و پیموده را دنبال کرده و استعداد نوآوری دارند.

در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۰ سینمای ایران شاهد تحول چشمگیری با حضور فیلم‌هایی چون آرامش در حضور دیگران، گاو، حسن کچل، قیصر و رگبار توسط **تقوایی، مهرجویی، حاتمی، مسعود کیمیایی و بهرام بیضایی** بود.

وجه مشترک این فیلم‌سازان دوری از بازار فیلم فارسی و ایجاد سینمایی بود که سنت ناپایدار فیلم‌هایی چون شب قوزی (فرخ غفاری، ۱۳۴۲) و خشت و آینه (ابراهیم گلستان، ۱۳۴۳) را تداوم دهد. اما وجود جریان حاکم بر سینما، هر گونه نوآوری را تنها از دریچه‌ی پسند توده‌ی بینندگان سینما مجاز می‌دانست، یعنی همان فیلم‌هایی که مردم از سر عادت می‌خواستندش .

حضور فیلم‌هایی چون گاو (داریوش مهرجویی) و نقد **فریدون رهنما** نویسنده و سینماگر نوآور بر این فیلم و پشتیبانی و دفاع شورانگیز وی از فیلم گاو، نشان از یک موج جدید در سینمای ایران بود که ضربه‌های سختی بر سنت پوسیده‌ی فیلم فارسی وارد کرد. در این میان نویسندگان و روشنفکرانی چون **ابراهیم گلستان، غلامحسین ساعدی، نجف دریابندری، و احمد محمود** نیز مشوقان این موج جدید بودند.

همین تحول ناشی از حضور خلاقانه سینماگرانی که خصلت مشترک آن‌ها طبع آزمایی و آزمایش‌گری بود، به میزان چشمگیری باعث تغییر در نظام فیلم‌سازی در سینمای ایران شد و در نتیجه تهیه‌کنندگان متنفذی به سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی تولید فیلم‌های غیرمتعارف پرداختند.

در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۱، حضور فیلم‌هایی چون سه قاپ، فرار از تله، بابا شمل، قلندر، پستچی، داش آکل، چشمه و...امواج نیرومندی را به وجود آوردند که امکان واپس نشاندن آن وجود نداشت. در واقع سینمای ایران در فاصله سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۱، مسیری را پیمود که در چهل سال گذشته نپیموده بود. با طی این مسیر، تحولی در روند فیلم‌سازی در ایران ایجاد شد که تأثیر آن تا سال‌های بعد کمابیش محسوس بود.

در مضمون فیلم‌نامه‌ها و در صناعت و ساختار هنری فیلم‌ها در واقع مضامین مستعمل فیلم‌ها تا حدود زیادی کنار گذاشته شد و قهرمانان، به تعداد فراوان به نمونه‌های واقعی نزدیک یا به ما به ازاهای بیرونی خود شباهت یافتند. از طرفی فیلم‌سازان موج جدید هم دچار تعارض بیرونی با سایر فیلم‌سازان و هم تعارض درونی با خود داشتند. در تیرماه ۱۳۵۲ گروهی از فیلم‌سازان کانونی با نام سینماگران پیشرو تشکیل دادند که هدف عمده‌ی این کانون معرفی فرهنگ و خصوصیات ملی و پیشرفت‌های هنری ایران در خارج از مرزهای مملکت بود.

حضور فیلم‌هایی چون آرامش در حضور دیگران (ناصر تقوایی)، آقای هالو (داریوش مهرجویی)، تنگسیر (امیر نادری)، طبیعت بی‌جان (سهراب شهید ثالث)، مغول‌ها (پرویز کیمیاوی) و... تحولی در سینمای ایران ایجاد کردند که از نظر صناعت و جنبه‌های هنری درخور توجه است. این تحول متضمن تحولات شگرفی در دو دهه‌ی بعد در سینمای ایران شد، که شاید مقایسه این فیلم‌ها با فیلم‌های دو دهه‌ی اخیر این حقیقت را نشان دهد.

بنابراین هدف سینماگران پیشرو، تلاش برای تصویر کردن جامعه بود و آدم‌ها از لحاظ نوع وابستگی‌شان به جامعه اهمیت پیدا می‌کردند، خواه قهرمان خواه ضد قهرمان.

گفتنی است که تاکنون شش جلد فیلمشناخت ایران (فیلم‌شناسی سینمای ایران) منتشر شده است که جلد ششم این مجموعه سال‌های ۱۳۵۷ ـ ۱۳۵۲ را دربر می‌گیرد. بدین ترتیب می‌توان گفت فیلم‌شناسی کامل سینمای ایران از ۱۳۰۹ تا ۱۳۵۷ و از ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۲ در اختیار علاقه‌مندان سینمای ایران قرار گرفته است. جلد آخر این مجموعه نیز که به زودی منتشر خواهد شد به مشخصات کامل و خلاصه‌ی داستان فیلم‌هایی پرداخته است که در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۹ ساخته و نمایش داده شده‌اند.

عباس بهارلو (غلام حیدری) با هدف تهیه فهرست کامل مشخصات و ملاحظات فیلم‌های سینمای ایران، کار تدارک فیلمشناخت را از سال ۱۳۷۶ آغاز و در این راه تلاش فراوانی کرده است، از جمله از فیلم‌ها، اسناد مکتوب، حافظه‌ی افراد، یادداشت‌برداری از مشخصات و ملاحظات فیلم‌های موجود در فیلمخانه ملی ایران، تهیه عکس‌های مناسب تعدادی از فیلم‌ها که از لحاظ موازین و ضرورت‌های نشر استفاده از آن‌ها محدود یا مقدور نبوده است.

در خلاصه‌سازی داستان فیلم‌ها، غرض اصلی وی بیان طرح و نقشه‌ی کلی داستان بوده و طبیعی است که در بیان خلاصه‌ی هر داستان همه اجزای فیلم‌نامه ـ موارد فرعی ـ مورد نظر نبوده است. البته گفتنی است که این امر نیز به سهولت ممکن نبوده، چرا که می‌دانیم بعضی از فیلم‌ها واجد داستان به معنای مرسوم آن نیستند و ارتباط دادن پاره‌های پراکنده‌ی داستان آن‌ها فقط به صرافت طبع و تسامح ممکن بوده است. در عنوان بندی اغلب فیلم‌ها نیز نام بازیگران به ویژه بازیگران نقش‌های دوم و سوم و سایر عوامل با نام کوچک یا شهرت درج شده است.

نگارنده تلاش کرده است تا حد ممکن نام کامل آدم‌ها را ثبت کند. همچنین جهت استفاده از فهرست اعلام، شماره مدخلی به هر فیلم اختصاص داده شده که شماره یا شماره‌های مقابل هر نام (فیلم یا اشخاص) در فهرست اعلام، میزان حضور و فعالیت هر شخص را در فیلم‌ها مشخص می‌کند.